

معزل عدم اشتغال و نقش آن در مهاجرت ایرانیان به روسیه در نیمه نخست قرن ۱۴ق

۱۳ مهر ۱۳۹۳ ساعت ۱۱:۲۴

یکی از چالش‌های اجتماعی - اقتصادی نسبتاً مهم دو قرن اخیر ایران را می‌توان مهاجرت سرمایه‌های انسانی به خارج از کشور، در نتیجه شیوع بیکاری در جامعه و عدم ایجاد اشتغال مکفی در درون قلمرو ایران، عنوان نمود. با این اوصاف، نیروی کار ایرانی، اعم از متخصص و غیرمتخصص، به جای آنکه توانایی خود را در راستای پیشرفت و رونق اقتصادی کشور صرف نماید، در راستای تامین معاش خود و خانواده، مجبور به ترک سرزمین آباء و اجدادی گردیده، راهی دیار غربت می‌شود. در این مقاله سعی شده تا به طور بسیار مختصر و بر اساس ارائه برخی آمار و ارقام، این چالش، در طی نیم قرن (۱۳۵۰-۱۳۰۰ق، ۱۳۱۰-۱۲۶۰ش) از تاریخ معاصر ایران، مورد بررسی قرار گیرد.

یکی از چالش‌های اجتماعی - اقتصادی نسبتاً مهم دو قرن اخیر ایران را می‌توان مهاجرت سرمایه‌های انسانی به خارج از کشور، در نتیجه شیوع بیکاری در جامعه و عدم ایجاد اشتغال مکفی در درون قلمرو ایران، عنوان نمود. با این اوصاف، نیروی کار ایرانی، اعم از متخصص و غیرمتخصص، به جای آنکه توانایی خود را در راستای پیشرفت و رونق اقتصادی کشور صرف نماید، در راستای تامین معاش خود و خانواده، مجبور به ترک سرزمین آباء و اجدادی گردیده، راهی دیار غربت می‌شود. در این مقاله سعی شده تا به طور بسیار مختصر و بر اساس ارائه برخی آمار و ارقام، این چالش، در طی نیم قرن (۱۳۵۰-۱۳۰۰ق، ۱۳۱۰-۱۲۶۰ش) از تاریخ معاصر ایران، مورد بررسی قرار گیرد.

مطالب ارائه شده از سوی یک منبع تاریخی، حاکی از این است که تعداد تقریبی مهاجران ایرانی به کشورهای مجاور طی اواسط قرن ۱۳ش بدین ترتیب بود: «در عراق عرب به قول دفتری روم شصت و چهار هزار... بیست و چهار هزار نفر به قول دفتری در اسلامبول که الحال در این مدت گویا بیشتر از اینها باشند و همچنین است حاجی طرخان هجده هزار و تفلیس از روی قانون باشبرد دولت روسیه چهار هزار است...» ۱. این روند مهاجرت ایرانیان به قلمرو دول مجاور، به خصوص همسایه شمالی که عمدتاً در راستای یافتن شغل بوده، تا اوایل قرن ۱۴ش تداوم یافت. از یک سو، بنابر ادعا، تعداد افراد ایرانی شاغل در کشورهای همجوار، تا سالهای منتهی به انقلاب مشروطه، تقریباً یک میلیون نفر برآورد شده ۲، اما از طرف دیگر، برخی نیز رقم واقعی را کمتر از پانصد هزار نفر عنوان کردند ۳. با زوال اقتصاد سنتی و توان محدود اقتصاد جدید در تامین کار برای هزاران نفر در محل سکونت شان، رها کردن مناطق روستایی به قصد شهر در جستجوی شغل، تدریجاً به روندی مداوم تبدیل گردید. اما از آنجا که شهرها فقط ظرفیت

محدودی برای عرضه شغل و سرپناه به تازه واردین داشتند غالباً دروازه‌های شان را به روی مهاجرین می بستند. با این اوصاف، مناطق آن سوی مرزها، به شاخص ترین جایگزین برای مهاجرت افراد جویای کار بدل شد^۴. در این میان، روسیه، بیشترین نقش را در پذیرفتن مهاجران ایرانی و ایجاد اشتغال برای آنان بازی نمود. روسها، درصدد ایجاد تغییرات اقتصادی گسترده و عظیمی در سرزمین خود طی قرن ۱۹م و اوایل قرن ۲۰م بودند، ازین رو، سیاست اقتصادی دولت محور، مقتدرانه و پویای روسها به منظور نوگرایی اقتصادی و توسعه پروژه‌های عظیم صنعتی، سبب کمبود نیروی کار در این کشور می شد، بنابراین، بهترین نقطه برای جذب خیل عظیم سرمایه های انسانی جویای کار محسوب می شد. ۵ مهاجرت بسیاری از ایرانیها به ویژه از مناطق آذری نشین به قلمرو روسیه، روندی عمده و مستمر در نیمه دوم قرن ۱۹م بود و تا انقلاب کمونیستی ۱۹۱۷م (۱۲۹۵ش)، صدها هزار ایرانی در مناطق جنوبی امپراتوری روسیه سکنی گزیدند. ۶ گرچه اکثر مهاجران از نواحی آذربایجان ایران عازم منطقه قفقاز می شدند، با این حال، تعداد قابل توجهی نیز از منطقه خراسان به آسیای مرکزی عزیمت می کردند. بنابر روایت، تعداد ایرانیهای حاضر در آسیای مرکزی، در طول ده سال، از تقریباً بیست و چهار هزار نفر در سال ۱۸۹۷م (۱۲۷۵ش) به پنجاه و پنج هزار نفر در سال ۱۹۰۷م (۱۲۹۵ش) افزایش یافت. ۷ مدارک و اسناد نشان این است که تعداد جوازهای کاری که کنسولگری روسیه در تبریز صادر کرد، از شانزده هزار در سال ۱۸۹۱م (۱۲۷۰ش) به سی و سه هزار عدد در سال ۱۹۰۰م (۱۲۷۹ش) افزایش یافته بود. در سال ۱۹۱۱م یعنی چهار سال بعد از وقوع انقلاب مشروطه، از مجموع صدونود و دو هزار کاری که به صورت قانونی وارد روسیه شدند، صد و شصت هزار نفر ایرانی بودند. ۸ نکته قابل توجه اینجاست، که این تعداد، فقط مربوط به کسانی بوده که به صورت قانونی و رسمی از مرز گذشتند، مطمئناً، اگر تعداد افرادی که به طور غیرقانونی و مخفیانه از ایران وارد قلمرو روسها شدند مشخص می گردید، تعداد مهاجران، به مراتب بیشتر از این عدد بود. همچنان که آمارهای ارائه شده دیگری، مبتنی بر این است که در سال ۱۹۱۳م (۱۲۹۱ش)، ایرانیان مقیم روسیه، بالغ بر چهارصد و پنجاه تا پانصد هزار نفر بود و علاوه بر آن، صد الی دویست هزار نفر دیگر نیز هر ساله، به منظور کارهای فصلی به روسیه رفته ولی اقامت دائم نداشتند. ۹ با توجه به برخی گزارشها، به نظر می رسد که بعد از پایان دوره قاجار، و در زمان حکومت پهلوی اول نیز (اگرچه نه با گستره و شدت سابق) روند مهاجرت ایرانیان خصوصاً آذری زبانها به خاک همسایه شمالی، در راستای تامین معیشت، به طور متناوب تداوم یافت. چنانکه مطابق با گزارشی مورخ فروردین ۱۳۱۴ش از سوی حاکم ایالت آذربایجان به مقامات حکومتی در تهران، از شیوع بیکاری در میان اهالی آن قسمت از خاک ایران به خصوص زارعین و کسبه سخن رفته، و اینکه اشخاص مذکور: «به واسطه بیکاری و پریشانی برای تحصیل معاش به خاک خارجه رفته و در آنجا به واسطه نبودن کار به عملیاتی مشغول میشوند که مخالف حیثیات رعایای دولت شاهنشاهی است یا اینکه از فرط اضطرار به تکدی مشغول میشوند». ۱۰ در ادامه، علاوه بر پیشنهاد اعطای وام به مبلغ بیست هزار تومان به زارعین و کسبه آسیب دیده از رکود اقتصادی، طرحی مبنی بر ایجاد تاسیسات زیربنایی و عمرانی در آن منطقه، در راستای جذب نیروهای بیکار ارائه گردید: «ضمناً مقرر شود راه شوسه شرفخانه و راه قطور و خیابان جدید خوی را شروع به ساختمان نمایند و بلدیه های نقاط ثلاثه فوق هر یک در قسمت خود یک عده از بیکاران را به عملگی و کار وادار کنند که از ممر معاش آنان تامین گردد». ۱۱

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/۲۰۲۲۶/معضل-بیکاری-مهاجران-روسیه-ایرانیان-مهاجرت-نقش-اشتغال-عدم-معضل>